Landelijk Kenniscentrum Hoogbegaafdheid
Perspectief Beleid
Thema 1

Versnellen

In het primair en voortgezet onderwijs

Inzichten over versnellen voor hoogbegaafde leerlingen vanuit het beleid in het primair en voortgezet onderwijs

NTCN
National Talent Centre of the Netherlands

Vooraf

In opdracht van het Ministerie van OCW ontwikkelt het National Talent Centre of the Netherlands het Landelijk Kenniscentrum Hoogbegaafdheid. Onderdeel van het kenniscentrum is een online kennisplatform, waar kennis over tal van thema's rond (hoog)begaafdheid worden gebundeld, steeds vanuit drie perspectieven: **wetenschap, beleid en praktijk**. In dit nummer wordt het perspectief beleid belicht.
Zo ongeveer iedere maand behandelen we een nieuw thema, in de vorm van korte artikelen, verwijzingen naar verdiepende literatuur, praktijkvoorbeelden en inspirerende webinars. Het eerste thema: versnellen.

Wat is versnellen precies, werkt het ook en hoe breng je het op een goede manier in praktijk?

Wat is (hoog)begaafdheid?

Het is lastig een sluitende definitie te geven van (hoog) begaafdheid. Dat erkent ook de minister van Primair en Voortgezet Onderwijs in zijn Kamerbrief van 23 september 2022: "Ik kies er om deze reden voor het begrip hoogbegaafdheid breed op te vatten en te zien als een spectrum. Binnen dit begaafdheidsspectrum vallen grofweg de groepen begaafde leerlingen, hoogbegaafde leerlingen en zeer hoogbegaafde leerlingen. Daarnaast ziet men leerlingen die ook wel creatief (hoog)begaafd wordt genoemd en leerlingen die 'dubbel bijzonder' zijn. Het is belangrijk oog te hebben voor deze grote diversiteit onder de groep (hoog)begaafde leerlingen. Er bestaan grote verschillen in onderwijs- en ondersteuningsbehoeftes binnen de groep (hoog)begaafden en het is aan alle betrokkenen bij het onderwijs aan hoogbegaafden om eenieder een passend aanbod te bieden."

Perspectief beleid

Bas Warner
Hanna ten Harmsen van der Beek

Inleiding

Versnellen is een interventie waarmee een leerling in kortere tijd dan hier normaal gesproken voor staat de einddoelen van het onderwijs (primair- of voortgezet onderwijs) behaalt. Het is (ook wetenschappelijk bezien) een van de meest effectieve interventies om tegemoet te komen aan onderwijsbehoeften van (hoog)begaafde leerlingen. **In dit onderdeel wordt ingegaan op beleidsaspecten van versnellen**. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de afbakening van het begrip en de relatie met twee andere veelgenoemde interventies (compacten en verrijken), de bestaande wet- en regelgeving, verschillen tussen PO en VO en de belangrijkste elementen die een rol kunnen spelen bij maken van lokaal of regionaal beleid wordt gemaakt (waaronder de vraag welke leerling baat heeft bij deze interventie).

Wat is versnellen?

In publicaties en gesprekken over onderwijs aan meer- en (hoog)begaafde leerlingen wordt de term versnellen gebruikt om aan verschillende interventies te refereren. Dat werkt verwarrend, zeker voor ouders die vaak niet thuis zijn in onderwijsjargon. In deze publicatie verstaan we onder versnellen enkel die interventies die erop gericht zijn dat een leerling in minder tijd dan hiervoor staat de einddoelen van het onderwijs behaalt. In de praktijk krijgt dit doorgaans de vorm van:

- Vervroegd instromen in groep 1 (PO)
- Vervroegd instromen in 1-VO (VO)
- Overslaan van een leerjaar (PO en VO)
- Doorlopen van meerdere leerjaren in één leerjaar (PO en VO)
- Versnellen voor een bepaald vak (PO en VO) of het eerder afronden van/examen doen in een vak (VO).

Hoe hangt versnellen samen met compacten en verrijken?

Versnellen wordt vaak genoemd in relatie tot twee andere veelvoorkomende interventies: compacten en verrijken. We onderscheiden versnellen van:

- compacten: indikken van de leerstof, bijvoorbeeld door (fors) te schrappen in de oefenstof, herhalingsstof of de methode-gebonden verrijkingsstof (meer van hetzelfde);
- verrijken: aanpassen, uitbreiden of verdiepen van de leerstof, zodat deze beter aansluit bij de talenten en behoeften van de leerling.

Versnellen impliceert altijd een verkorting van de tijd die een leerling nodig heeft om de einddoelen te behalen. Zowel compacten als verrijken impliceren dat niet per definitie. Overigens bestaat brede consensus dat versnellen altijd vooraf moet worden gegaan door compacten en dat versnellen nooit zonder verrijken kan.

Wat is de regelgeving op dit thema?

Zowel op het gebied van (hoog)begaafdheid in het algemeen, als versnellen als interventie in het bijzonder, bestaat nauwelijks gedetailleerde wet- en regelgeving. **In principe valt onderwijs aan (hoog)begaafde kinderen onder het basisaanbod dat van iedere school mag worden verwacht**. Met basisaanbod bedoelen we: datgene wat verplicht is vanuit het inspectiekader. Door goed te differentiëren moeten scholen aan verschillende groepen leerlingen binnen één groep onderwijs kunnen bieden. Scholen en hun besturen bepalen zelf welke programma's en interventies zij inzetten om dit basisaanbod vorm te geven. Versnellen is één mogelijke interventie. **In het schoolplan geven scholen aan welke ondersteuning, interventies en begeleiding zij geven en beschrijft de school wat zij doet om (hoog)begaafde leerlingen te ondersteunen.** Voor leerlingen voor wie het basisaanbod van de school niet voldoende biedt, is basis- en extra ondersteuning beschikbaar. Hoe dit is georganiseerd en wat hieronder valt, verschilt per regio, maar de coördinatie ervan ligt altijd in handen van het samenwerkingsverband passend onderwijs (zowel voor PO als voor VO).

Wat zijn belangrijke elementen om rekening mee te houden bij het opstellen van beleid?

- **Type leerling**

Cognitief: de leerling behoort cognitief tot de sterkste 20% en haalt I-scores op de CITO-toetsen (PO), heeft een duidelijk ‘academisch talent’ en beschikt naast de didactische voorsprong ook in de basis over intellectuele aanleg. IQ is een zinvolle, maar nooit de enige doorslaggevende factor in de afweging.

Werkhouding: de leerling is gemotiveerd om zich de hogere lesstof eigen te maken, bezit voldoende doorzettingsvermogen, snapt waarom er versneld wordt, en heeft voldoende ontwikkelde metacognitieve vaardigheden**.**

Fysiek: de leerling is fysiek ontwikkeld genoeg om aan te sluiten bij (activiteiten met) oudere leerlingen of kan deze ‘achterstand’ (met behulp van differentiatie) voldoende compenseren.

Omgeving: de belangrijkste factor voor het al dan niet slagen van versnellen als interventie is niet de individuele leerling maar de leeromgeving waarin hij of zij terecht komt. Uit onderzoek blijkt dat twee van de belangrijkste slagingsfactoren – welzijn en het zelfbeeld van de leerling – door scholen vaak beschouwd worden als individuele eigenschappen van een leerling, terwijl zij eerder het product zijn van de interactie tussen leerling en omgeving. De omgeving moet dus positief gericht zijn op het ondersteunen van de versnellingsinterventie. Denk hierbij aan het tegengaan van vooroordelen bij medeleerlingen en leraren en het creëren van een veilige leeromgeving (competentie, relatie, autonomie).

Sociaal-emotioneel: de leerling is sociaal competent en sociaal-emotioneel stabiel genoeg om aan te sluiten bij een hogere groep. Er is sprake van een positief en evenwichtig zelfbeeld. Ten aanzien van sociaal-emotioneel functioneren moet worden gewaakt voor de bekende valkuil dat schijnbaar onderontwikkeld of onaangepast gedrag slechts een gevolg is van een onvoldoende uitdagende cognitieve en sociale (leer)omgeving (en dus zou verdwijnen na versnelling); als wilskracht doorzettingsvermogen, nieuwsgierigheid en uitstel van bevrediging.

• Ondersteuningsbehoefte

Het kiezen van de juiste interventie voor een (hoog)begaafd kind dient altijd te gebeuren binnen de kaders van handelingsgericht werken. **Dat betekent dat het vooral van belang is te kijken naar wat een kind in zijn/ haar specifieke situatie nodig heeft** om tot optimale ontwikkeling te komen. Versnellen kan een effectieve interventie zijn, maar is dat niet in alle gevallen en niet voor alle meer-of hoogbegaafde leerlingen. Versnellen moet dus altijd bewust gekozen zijn als een antwoord op de ondersteuningsbehoeften van een specifieke leerling in een specifieke context.

• Versnellen is ook altijd (mogelijkheden verkennen tot) verrijken

Versnellen kan nooit de énige interventie zijn die wordt ingezet. Immers: als je alleen maar versnelt blijf je bij een leerling dezelfde soort denkvaardigheden aanspreken. Terwijl het voor veel (hoog)begaafde leerlingen juist belangrijk lijkt om meer complexe, hogere of creatievere denkvaardigheden te ontwikkelen.
Zorg dat naast de cognitieve vaardigheden ook ingezet wordt op het ontwikkelen van andere belangrijke vaardigheden die het leven van een leerling gaat vragen. Dat gaat vooral om executieve functies (regelfuncties van de hersenen, bijvoorbeeld organiseren en timemanagement, kijk voor meer informatie op de website van het SLO) en conatieve vaardigheden (wilskracht en de uiting daarvan, bijvoorbeeld: doorzettingsvermogen, nieuwsgierigheid, uitstel van bevrediging). De ontwikkeling van deze vaardigheden hoeft lang niet altijd gelijk op te lopen met de cognitieve ontwikkeling.

- **Zo vroeg mogelijk versnellen**

Onderzoek wijst uit dat er redenen zijn om de voorkeur te geven aan vroegtijdige boven late versnelling. **Hoe jonger de versnelde leerling, hoe meer de leerling ook werkelijk zijn haar capaciteiten wil laten zien, hoe minder risicomijdend gedrag deze vertoont en hoe positiever het zelfbeeld.** Verder zijn er vanzelfsprekende, praktische voordelen: er is minder tijd dat een kind ‘in de oude groep’ is geweest en er blijft meer tijd over om in de nieuwe groep door te brengen. Ook zijn er bij vroege versnelling minder mensen die het weten. Zeker in het VO spelen vooroordelen en verwachtingen van docenten een grote rol bij een succesvolle schoolloopbaan en een positieve emotionele ontwikkeling van versnelde leerlingen. (Hoogeveen, 2008).

Tegelijkertijd is ook voorzichtigheid geboden. De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt grillig en sprongsgewijs en dit zorgt dat er aanzienlijke risico’s verbonden zijn aan het trekken van al te stellige conclusies uit een geobserveerde ontwikkelingsvoorsprong (van Gerven, 2009).

Werken met een protocol

De keuze voor versnellen als interventie moet weloverwogen gebeuren. Het is van belang dat alle partijen die betrokken zijn bij de leerling ook betrokken worden bij deze keuze. Dat zijn in ieder geval de leerling zelf, de ouders, de huidige en toekomstige leraren/docenten, de intern begeleider of ondersteuningscoördinator, de mentor (VO) en eventuele externe hulpverleners die bij het kind betrokken zijn. Om te zorgen dat de keuze zorgvuldig gemaakt wordt, is het zinvol op school te werken met een protocol waarin stapsgewijs beschreven staat hoe je gezamenlijk kan komen tot een weloverwogen beslissing. Zo'n protocol voorkomt ook willekeur in welke leerling wel en welke niet versnelt. **Onderdelen van zo'n protocol zijn ten minste:**

- **Voorschriften voor het in kaart brengen van de huidige en verwachte ontwikkeling van de leerling**, zowel op cognitief vlak als op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling;
- **Inzicht in de interventies** die reeds ingezet zijn (en onvoldoende effect hebben gehad);
- **Inventarisatie van verrijkingsstrategieën** die ondersteunend zijn aan de versnelling;
- **Inventarisatie van noodzakelijke (extra) ondersteuning** die randvoorwaardelijk is voor en/of ondersteunend is aan de versnelling;
- **Beschrijving van betrokkenen**: wie wordt betrokken bij welk onderdeel van de afweging, op welk moment worden zij betrokken, welke rol hebben zij in het afwegingsproces?
- **Procesbeschrijving**: welke stappen worden achtereenvolgens gezet vanaf het moment dat versnellen als mogelijkheid voor het eerst wordt genoemd, tot het moment dat de keuze voor al of niet versnellen wordt gemaakt?
- **De manier en de momenten waarop geëvalueerd gaat worden** wat er met de versnelling is bereikt.

Ouders en school op één lijn

Het besluit om al dan niet te versnellen komt niet zomaar tot stand. Het is van groot belang om bij alle stappen en alle overwegingen ook de inbreng van de ouders mee te nemen. Zij kennen hun kind immers het best in de thuissituatie. Het samen optrekken van school en ouders is ook van groot belang als de keuze voor versnellen (of maatwerk in het VO) daadwerkelijk gemaakt is: **school en ouders moeten als team blijven opereren en het is belangrijk dat er sprake is van continue communicatie over de mate waarin de interventie slaagt.**

Is er verschil tussen PO en VO?
In essentie spelen rond versnellen dezelfde vragen een rol in het PO als in het VO. Op hoofdlijnen (zie boven):

- vallen er geen hiaten?
- kan de leerling het ook sociaal-emotioneel aan?
- hoe kunnen we versnellen aanvullen met verrijken?
- is er draagvlak in het hele team?
- hebben we vooruitgekeken?
- is de omgeving gericht op positief ondersteunen van de interventie?

In het PO is versnelling echter nagenoeg altijd ‘integraal’. Dat wil zeggen dat de leerling een heel leerjaar (inclusief alle stof en herhaling) overslaat en direct instroomt in het daaropvolgende leerjaar. **Versnellen heeft in het PO dus meestal betrekking op alle vakken**. In het VO kan versnellen uiteraard ook integraal plaatsvinden, maar de interventie kan hier ook specifieker zijn. **In het VO is versnellen eerder een kwestie van maatwerk.**
Hiernaast spelen in het VO de meer formele eisen rond toetsing en examinering een rol. Zo kan een leerling voor specifieke vakken vervroegd examen doen, maar moet dat altijd formeel worden aangevraagd bij DUO. Voor een leerling die individueel versnelt moet een school een individueel Programma van Toetsing en Afsluiting opstellen (en dit met ouders en MR vaststellen). Meer informatie hierover is te vinden in de Maatwerktabel van de VO-raad.

Ten slotte kent het VWO een specifieke beleidsmogelijkheid, waarbij leerlingen de mogelijkheid wordt geboden het onderwijsprogramma in vijf in plaats van zes jaar af te ronden.

Literatuur en aanvullende informatie

- Aanvullende algemene informatie
  - Talentstimuleren Themapagina Versnellen
  - SLO Themapagina Versnellen
  - Rapportage ‘Versnellen zonder drempels’ (School aan Zet)
- Voorbeeld protocol versnellen (en doubleren)
  - Versnellings Wenselijkheidslijst
  - OBS de Plataan (PO)
  - Dirk van Veen (PO)

- Maatwerkmogelijkheden in het VO
  - Maatwerktabel VO-raad

- Versneld/Verrijkt VWO
  - Evaluatie ‘versneld vwo’ (Kohnstamm Instituut)
  - Beleidsregel versneld/verrijk VWO

Colofon

Deze brochure is een productie van het Kenniscentrum Hoogbegaafdheid, in opdracht van het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen

Contact: contact@nationaltalentcentre.nl

Tekstredactie:
Richard Stuivenberg, OOG onderwijs en jeugd

Vormgeving
Ratio
Maartje Sanders en Esmée van Zon

Radboud Talent in Ontwikkeling

OOG onderwijs en jeugd

NOVILO

Aan dit nummer werkten mee:

Perspectief wetenschap
Ratio, Wetenschappelijk Expertisecentrum RAdboud Talent In Ontwikkeling

Marjolijn van Weerdenburg, docent en onderzoeker aan de Radboud Universiteit - Behavioural Science Institute & voorzitter van expertisecentrum Radboud Talent in Ontwikkeling (RATiO)
Lianne Hoogeveen, bijzonder hoogleraar 'Identi ication, Support and Counseling of Talent' aan de Radboud Universiteit- Behavioural Science Institute
Anouke Bakx, bijzonder Hoogleraar 'Begaafdheid' aan de Radboud Universiteit - Behavioural Science Institute & lector 'Goed leraarschap, Goed leiderschap' bij Fontys Hogeschool

Perspectief beleid
OOG onderwijs en jeugd

Bas Warner, adviseur / onderzoeker bij OOG onderwijs en jeugd
Hanna ten Harmsen van den Beek, adviseur / onderzoeker bij OOG onderwijs en jeugd

Perspectief praktijk
Novilo

Roland Louwerse, directeur Novilo en VO op Niveau en senior onderwijsadviseur

Februari 2023

NTCN

National Talent Centre
of the Netherlands

